

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XVI

2018/1–2

Kamenická dílna Jana Záhoříka v Uherském Brodě a navazující kamenosochařský závod jeho ženy Julie

*/ Jan Záhořík's Stonemason Workshop in Uherský Brod and Its Consequent
Transformation into a Stone Work Enterprise by His Wife, Julia*

Aleš Naňák

Abstract:

The article looks at minor sacral architecture in the regions of Uherský Brod and Zlín, focusing on the stonemason workshop of Jan Záhorský. He headed the workshop between 1883 and 1898. The article notes forms used as well as placement of the works. It follows the development of the workshop after the death of Jan Záhorský and describes activities of his wife Julia, née Jarolímková, who, based on the heritage from her husband, went on to establish a prospering stone work enterprise. The enterprise was later taken over by Jaroslav Lužný.

Keywords:

minor sacral architecture, stonemason, stone cross, cast iron cross, field cross, Jan Záhorský, Julie Záhorská, Jaroslav Lužný, Uherský Brod

Mezi kamenické, respektive kamenosochařské dílny, které se na přelomu 19. a 20. století dokázaly výrazněji prosadit na Uherskobrodsku, bezesporu patří dílna, jejímž zakladatelem byl Jan Záhorský.¹ Přestože on sám se přelomu letopočtu nedožil, jeho „značka“, přesněji tradice jeho dílny s odkazem na jeho jméno, přečkala pád monarchie a vstoupila i do nové republiky.

Jan Záhorský se narodil 26. dubna 1851 na čp. 54 v Uhřicích, a to do rodiny Tomáše Záhorského a jeho ženy Barbary, dcery Ondřeje Bitterlinga původem ze Schaubu v Čechách (dnes obec Pšov, okres Karlovy Vary).² Tomáš Záhorský je v matričních zápisech uváděn jako dráb při velkostatku, později jako panský dráb.³ Nevíme, kde Jan Záhorský získává kamenické zkušenosti, nicméně k 17. červenci 1883 je zapsána jeho kamenická živnost v Uherském Brodě.⁴ V následujícím roce, konkrétně 12. února 1884, vstupuje Jan Záhorský, kamenický mistr, v Uherském Brodě do manželství se čtyřiatřicetiletou Julií Jarolímkovou (nar. 8. května 1850), svobodnou dcerou kloboučníka Josefa Jarolímkova ze Dvora Králové a jeho ženy Marie rozené Valšové.⁵ Julie Jarolímková se v Uherském Brodě zdržovala právě od roku 1883,⁶ přičemž se zdá, že sem přišla z Vídně.⁷ Ve Vídni se též narodila její dcera Josefa, a to už 31. října 1877.⁸ K roku 1890 je rodina psána na čp. 185 v Uherském Brodě,⁹ později se objevují na čp. 217 a 220.

Mezi nejstarší dochovaná Záhorskova díla patří kombinovaný kříž (obr. 1), tedy litinový kříž s kamenným podstavcem, který stojí v Uherském Brodě u křižovatky ulic Horní Valy, Antonína Hrubého a Moravská. Na dvoustupňové základně je posazen členěný čtyřboký sokl. Jeho strany jsou hladké, bez zdobení, zadní část pak opatřena signaturou: *J. Záhorský/Ung. Brod. 1884*. Na sokl navazuje vysoký podstavec, který je na čelní straně opatřen mělkou vpadlinou s obloukovým závěrem. Do vpadliny je vsazen robustní reliéf Matky Boží. Hlava nakloněná napravo, ruce sepnuty v půli těla, pravá noha mírně vykročena. Šat Panny Marie je bohatě zřasený. Podstavec je završen vyloženou profilovanou římsou. Z ní vychází litinový kříž. Spodní část vertikálního břevna je doplněna postavou klečícího anděla, nad ním je umístěna kartuš s textem: *DOKONÁNO/JEST*. Ramena kříže jsou dekorativně zakončena. Korpus, anděl i vavříňové rámování kartuše jsou zlacené.¹⁰ Toto rané Záhorskovo dílo se vyznačuje rustikálním reliéfem Matky Boží, který odkazuje na lokální provenienci. Takové pojednání je ojedinělé a u dalších (mladších) děl se Záhorský přikloní k drobnější sériově vyráběné a dodávané podobě reliéfu. Ojedinělá je i podoba podpisu. Jméno je

na samostatném řádku v levém horním rohu, lokalizace je vysekána níže a horizontálně uprostřed pole, litery názvu města jsou neumělé a použita jsou tři počáteční písmena z německé podoby označení „Uherský“, za lokalizací dílny následuje vročení. I od této podoby Záhořík u dalších děl upustí.

V roce 1885, na Boží hod vánoční, byl svěcen celokamenný kříž v Praksčicích, a to nad vsí při silnici k Uherskému Brodu.¹¹ Původně byl kříž tvořen mohutným členěným čtyřbokým soklem, z něhož vycházel vysoký podstavec na čelní straně opatřený mělkou vpadlinou s obloukovým závěrem. Vpadlina byla doplněna o kvalitně provedený reliéf Matky Boží. Podstavec byl završen profilovanou římsou, na každé straně vždy ostře na osu lomenou. Na římsu dosedal členěný čtyřboký dřík vynášející patku vlastního kříže s kamenným korpusem a nápisovou destičkou. Ramena kříže byla jehlancovitě zakončena.¹² Kříž byl v letech 1963 a 1964 zásadně poničen¹³ a dnešní podoba kříže je dílem obnovy z roku 1998. Na zadní straně soklu se dochovala vysekaná signatura *J. Záhořík./U. Brod.* Druhotně zhotovený podstavec je hladký, na čelní straně se sekaným nápisem *JEŽÍŠI, / DŮVĚŘUJI TI!*, litery nápisu jsou barevně vytaženy. Na zadní straně podstavce nacházíme vročení *L.P. 1998.* Římsa, dřík i patka kříže vzhledově odpovídají podobě původní, chybějící části korpusu jsou doplněny.

Téhož roku zhotovil Jan Záhořík kříž stojící u kostela sv. Martina v Bánově. Kříž stojí na jednom základnovém stupni, z něj vychází členěný čtyřboký sokl, jehož horní část má zdobně vyvedené ukončení hran. Na levé straně soklu se nachází signatura *J.Zahořík.u.Brod.* Na sokl navazuje podstavec se zkosenými hranami. Čelní podstavcová strana je opatřena mělkou vpadlinou se zdvojeným obloukovým závěrem, spodní hrana vpadliny je doplněna profilem vytvářejícím podnož pro vysoký reliéf Matky Boží. Boční podstavcové strany jsou hladké, na zadní straně je vysekán nápis: *Zhotovil mne/ ku větší cti/ a/ slávě boží/ Jan Schneider/ toho času/ farář Bánovský/ 1885.* Podstavec je završen mohutnou profilovanou římsou, která nese nízký hranolovitý dřík zakončený jednoduchou na stranách stříškovitě lomenou římsou. Z dříku vychází patka vlastního kříže, korpus je kamenný, stejně tak nápisová destička INRI, ramena kříže jsou krátká a pravoúhle zakončená.

Další Záhoříkovu práci nalezneme v Hřivínově Újezdě. Jedná se o kříž v trati Zahrady. Na několikastupňové základně je posazen čtyřboký sokl, z něhož vychází vysoký podstavec, který je na čelní straně opatřen mělkou vpadlinou s obloukovým závěrem. Ve vpadlině se nachází reliéf postavy Matky Boží, ruce má v bolestném gestu zkříženy na hrudi, hlava mírně nakloněna. Podstavec je završen mohutnou vyloženou profilovanou římsou. Z ní vychází vysoký hladký dřík, který opět korunuje výrazná profilovaná římsa. Na ní je osazen litinový kříž, u paty doplněn postavami sv. Jana a Panny Marie, svislé břevno kříže je opatřeno kartuší s nápisem *DOKONÁNO/JEST,* korpus je zlacený. Kříž je na základnové části lemován železným plůtkem. V minulosti kříž na zadní straně podstavce nesl sekaný nápis: *Ke cti a chvále boží./ Nákladem manželů/ Jana a Františky/ KALAČOWÍCH/ L. P. 1887.* Soklová část byla také opatřena signaturou: *J. Záhořík. U. Brod.* V roce 2010 byl podstavec i kříž restaurován. Vlivem silné destrukce podstavcové části byl tento díl nově zhotoven, ovšem místo sekaného nápisu na zadní straně došlo k nevhodnému osazení jednoduché tabulky s přepisem textu. Nutno dodat, že signatura ze soklové části byla odstraněna bez náhrady.

V Záhorovicích pracovala Záhoříkova dílna roku 1889. Při silnici ve směru na Boj-

Obr. 1: Kříž z roku 1884 v Uherském Brodě v ulici Horní Valy. Foto A. Nařák, 2018. |

kovice, dnes nedaleko domu čp. 201, stojí kříž, který je tvořen jedním základnovým stupněm nesoucím čtyřboký sokl. Ten nese na zadní straně vročení 1889 a v pravém dolním rohu pak signaturu *J. Záhořík U. Brod*. Na sokl navazuje vysoký podstavec se zkosenými vertikálními hranami, jehož čelní strana je opatřena mělkou vpadlinou s obloukovým závěrem. Ve vpadlině se nachází vysoký reliéf Matky Boží. Sokl i podstavec (včetně reliéfu) nesou bílý nátěr, pozadí vpadliny je v barvě světle modré. Okolo hlavy Panny Marie je pět zlatených hvězd, zlateno je i srdce Matky Boží. Podstavec je završen vyloženou římsou. Z ní vychází nízký dřík, který vynáší patku vlastního kříže s drobným korpusem. Nápisová destička chybí. Dřík a kříž jsou na podstavec osazeny druhotně.

Roku 1890 realizoval Jan Záhořík své dílo v Hrádku (dnes na Vlárské dráze, část města Slavičín). Celokamenný kříž stojí u silnice v ulici Hrádecké. Ze čtyřbokého nízkého soklu s náběhem vychází vysoký hladký podstavec. Čelní strana podstavce je opatřena vročením 1767, zadní strana pak nese nápis: *Obnoven./ 1890*. Pod textem v pravém spodním rohu je čitelná signatura: *JZáhořík*. Signatura pravděpodobně pokračovala lokalizací dílny, nicméně tato chybí, v daném místě je degradovaná hmota kamene doplněna vysprávkou. Podstavec je završen mohutnou profilovanou římsou, která nese patku kónického dříku bez dekoru. Dřík je rovněž zakončen římsou, na niž dosedá vertikální břevno kříže. Korpus je kovový, nápisová destička INRI chybí, písmena jsou vysekána přímo do břevna.¹⁴

Při silnici z Uherského Brodu směrem k Bánovu stojí v trati Zelnice kamenný kříž (obr. 2), který Jan Záhořík zhotovil roku 1891. Jedná se opět o dílo tvaroslovně jednoduché. Ze čtyřbokého základnového stupně vychází hladký sokl, na který navazuje vysoký podstavec. Ten je na čelní straně opatřen mělkou vpadlinou s obloukovým závěrem. Vpadlina je doplněna sekaným nápisem s biblickým veršem: *V TOM SE UKÁZALA / LÁSKA BOŽÍ K NÁM, / ŽE SYNA SVÉHO / JEDNOROZENÉHO / POSLAL BŮH NA / SVĚT, ABYCHOM ŽIVI / BYLI SKRZE NĚHO / I...*¹⁵ Na zadní straně podstavce je uprostřed pole vsekáno vročení 1891 a v pravém dolním rohu signatura *J. Záhořík. U. Brod*. Na podstavec navazuje hladká hlavice s na osu lomeným (trojúhelníkovým) završením. Z hlavice vychází nízká čtyřboká patka vlastního kříže. Jeho ramena jsou krátká, pravoúhle zakončená. Korpus je kovový, nápisová destička chybí. Hlavice s patkou a křížem jsou na objektu umístěny druhotně, liší se materiálově (původní soklová a podstavcová část je pískovcová, mladší části jsou z umělého kamene) i výrazově.¹⁶

Téhož roku, tedy 1891, byl Jan Záhořík povolán k práci na obnově kamenného kříže z roku 1745 v Rudimově, v trati Rybníčky.¹⁷ Toto kvalitní barokní dílo bylo na konci 19. století opravováno nákladem Františka Diatla, domkáře z čísla 54, a jeho ženy Josefy. František Diatel k jeho následné údržbě také složil fundaci. Kříž měl být opraven k 27. květnu 1891, přičemž při této obnově „*kříž byl podobou Ukřížovaného, jenž dřív k Vasilsku hleděl, ku obci Rudimovu obrácen*“.¹⁸ K posvěcení obnoveného kříže došlo 31. prosince 1891.¹⁹ Na zadní podstavcové části kříže se v pravém dolním rohu nachází Záhoříkova signatura, je však zkomolena a při restaurátorském zásahu (zřejmě v roce 2005) barvou vytažena jako *I Z vorik U. Brod*.

V následujícím roce zhotovuje Záhořík další dílo v Uherském Brodě (obr. 3), a to v dnešní ulici Pořádí.²⁰ Tvarosloví se neliší od jiných jeho autorských děl v daném období. Ze čtyřboké základny vychází pravoúhlý sokl, na jehož čelní straně v pravém

Obr. 2: Kříž z roku 1891 v Uherském Brodě při silnici k Bánovu. Foto A. Naňák, 2018.

Obr. 3: Kříž z roku 1892 v Uherském Brodě v ulici Pořádková. Foto A. Naňák, 2018.

— — Založeno r. 1881 — —

Z á v o d

sochařsko - kamenický

J. Záhořík vdova v Uh. Brodě,
Hersmanského ulice (Hradišská) čis. 217.
Dílna nachází se u hřbitova.

Stálý sklad nábrobních pomníků ze švédské žuly, labradoru, všech druhů mramoru a jemného trvanlivého pískovce atd.

Výroba polních křížů. Sklad železných křížů.

Ceny levné, dle úmluvy i na splátky.

Obr. 4: Reklamní karta kamenosochařského závodu J. Záhoříkové. MZA Brno, SOKA Uherské Hradiště.

dolním rohu nalézáme signaturu: *J.Zahořík U.Brod.* Na sokl navazuje vysoký podstavec, který je na čelní straně opatřen mělkou vpadlinou s obloukovým závěrem. Ve vpadlině se nachází reliéf postavy Matky Boží, ruce má v bolestném gestu zkříženy na hrudi, hlava mírně nakloněna. Boční strany podstavce jsou hladké, na zadní části uprostřed je vysekáno vročení 1892. Podstavec je završen mohutnou vyloženou profilovanou římsou. Na ni dosedá nízká patka nesoucí litinový kříž, který až na drobné detaily (například zdobení kartuše na vertikálním břevně) odpovídá kříži užitému v Uherském Brodě u křížovatky ulic Horní Valy, Antonína Hrubého a Moravská.

Dodejme, že v Uherském Brodě v minulosti stával ještě jeden kříž, který s velkou pravděpodobností roku 1892 obec pořídila od Jana Záhořika. Jednalo se opět o kombinovaný kříž a stával „nad novým dvorem vlevo na silnici k Praxšicím před kaplí sv. Václava“.²¹ Kaple svatého Václava byla silně poničena na konci 2. světové války²² a k její rehabilitaci došlo až v roce 2001. Kdy přesně zanikl kříž u kaple, známo není.

Doposud se v krajině nepodařilo spolehlivě identifikovat Záhořikovo dílo z období mezi léty 1892 a 1898. Přispívá k tomu mimo jiné jeho poměrně strohý řemeslný rukopis, který se zpravidla omezil na jednoduché tvary s minimálním dekorem, kdy o jednoznačném autorství rozhodne zachovaná signatura, případně archivní pramen. Obdobná je situace u památek funerálního charakteru. Záhořikovu produkci na Uherskobrodsku a Zlínsku, pokud se na hřbitovech vůbec náhrobky z konce 19. století dochovaly, při absenci signatury rozlišit nedokážeme. Prakticky jediný dosud známý náhrobek, který lze jeho dílně spolehlivě přisoudit, je náhrobek rodiny Vodákovy na tzv. Starém hřbitově v Uherském Brodě. Zde je na čelní soklové straně uvedena čitelná signatura: *J. Záhořík v Uh. Brodě.* Zajímavostí je, že Valerie Vodáková, která zde má být pohřbena, umírá v roce 1922. Náhrobek pak dodává podnik Jaroslava Lužného (o něm bude řeč dále v textu) a dle účtu z 10. září 1922 si za něj včetně osazení účtuje 2000 Kč.²³ Signovaný náhrobek tak pocházel ze skladových zásob dílny, kterou Lužný převzal. O podobě Záhořikovy funerální produkce si lze udělat částečnou představu i z kvitance, kterou 9. února 1897 Záhořík vystavil Matyáši Večeřovi. Za zhotovený kamenný pomník se sochou Panny Marie, s kamennou obrubou a železnou mříží, včetně osazování na hřbitově v Uherském Brodě obdržel kamenický mistr rovných 400 zlatých rakouské měny.²⁴

Jan Záhořík umírá ve věku sedmačtyřiceti let dne 18. července 1898 a příčinou smrti byla podle matričního záznamu *Pleuritis tuberculosa*.²⁵ Pohřben byl o dva dny později. Po smrti manžela přebírá kamenickou živnost vdova Julie. Jako majitelka se postaví do čela kamenického (tak je její živnost zanesena roku 1900 na sčítacím archu)²⁶ či později kamenosochařského závodu *J. Záhořík vdova v Uh. Brodě*, jak bude psáno na reklamních kartičkách (obr. 4). Z nich se také dozvídáme, že závod sídlil v Herzmannského (Hradištské) ulici na čp. 217, přičemž dílna se nacházela u hřbitova. Reklamní karta dále hlásala, že skladem byly náhrobní pomníky ze švédské žuly, labradoru, všech druhů mramoru a jemného trvanlivého pískovce. Závod nabízel výrobu polních křížů i dodávku křížů litinových.²⁷ Julie Záhořiková využila odkazu manželovy dílny nejen co do „značky“, ale hlásala se i k tradici, která měla podle uvedené reklamní kartičky sahát k roku 1881, což napovídá, že Jan Záhořík pracoval jako kameník již dvě léta před zapsáním živnosti v Uherském Brodě. Julie Záhořiková zcela jistě dílnu zastupovala a vedla, samotnou řemeslnou práci však zastávali jiní. K roku

1900 můžeme ze zaměstnanců dílny jmenovat jistého Karla Kubáčka, narozeného 17. listopadu 1881 v Roštíně.²⁸

Roku 1900 zhotovuje závod Julie Záhořkové dílo stojící v Řetechově při staré cestě na Maleniska (obr. 5). Jedná se o kamenný podstavec s litinovým křížem, který typologicky zřetelně vychází ze Záhořkovy tradice, v detailech ho však obohacuje dekorem. Jednoduchý základnový stupeň je na čele zdoben špicovanou plochou a vynáší čtyřboký sokl. Ten je na čele zdoben pravoúhloú obdélnou vpadlinou s ujmутými rohy. Ve vpadlině je vysekán nápis *DOKONANO JEST!*, kdy text je doplněn spodní zdobnou členěnou linkou. Zadní strana soklu je opatřena vročením L.P. 1900. V levém spodním rohu je uvedena signatura *J. Záhořková/ Mistrová/ Uh. Brod.*, v pravém spodním rohu potom *Zhotovitel./ Ján Palla/ v Pradliskách*. Na sokl navazuje vysoký podstavec, jehož čelní strana je opatřena vpadlinou s obloukovým závěrem, ovšem rámování vpadliny je po bocích zdobeno půlreliéfy sloupoví s patkami i hlavicemi. Vpadlina je typicky doplněna reliéfem Matky Boží, ta má ruce v bolestném gestu zkříženy na hrudi, hlava mírně nakloněna. Reliéf je zlacený. Na zadní straně podstavce nalézáme nápis: *Tento svatý kříž/ věnován, ke cti/ a chvále Boží,/ nákladem:/ ANNY MAČALÍK-ové/ čis.29./ v Řetechově./ věčnosti! Odplaf jí Búh*. Podstavec zakončuje masivní vyložená profilovaná římsa, z níž vychází litinový kříž typově shodný s křížem v Uherském Brodě u křižovatky ulic Horní Valy, Antonína Hrubého a Moravská nebo s křížem v ulici Pořadí. Na tomto kříži však chybí kartuš na vertikálním břevně. Reliéf anděla i korpus jsou zlaceny. Doplňme, že objekt je obehnán kovovou ohrádkou. Záhořková se u tohoto díla nechala zapsat přímo jako mistrová, což odkazuje konkrétně na její osobu spolu s funkcí, nikoliv na dílnu či „závod“ obecně. Tuto podobu podpisu později opustí. Ojedinelý je i odkaz na Jána Pallu, zhotovitele. Donátorkou byla Anna Máčalíková.²⁹ Palla byl zjevně řemeslníkem podílejícím se na zbudování památky, čemuž by napovídalo i umístění jména vedla signatury Záhořkové.

Na Žitkové nedaleko dřevěné zvoničky stojí kříž z roku 1901 (obr. 6). Tvarosloví je opět jednoduché. Na čtyřstupňové základně je posazen čtyřboký sokl s hladkými stranami bez dekoru, který je na boční straně opatřen výraznou signaturou *J. Záhořková/ Uh. Brod (obr. 7)*. Sokl vynáší vysoký podstavec, který je na čelní straně opatřen nikou. Tu doplňuje zlacený reliéf Matky Boží v podobě, jakou dílna užívala doposud. Zadní strana podstavce nese nápis: *Nákladem/ zbožných manželů// Františka a Barbory/ Machalových/ čis. 237. ze Žitkové./ L. P. 1901*. Podstavec je završen mohutnou vyloženou římsou nesoucí litinový kříž s klečícím andělem u paty vertikálního břevna. Kartuš kříže nese nápis *SVATÁ/ PANNO MARIA/ ORODUJ/ ZA/ NÁS*, přičemž litery nápisu jsou zlaceny. Stejně tak nesou zlacení křídla anděla, rouška a trnová koruna Krista, hřeby na rukou a nohou a písmena INRI nad korpusem.

Obměnu tvarosloví přináší kříž z roku 1902, který J. Záhořková realizuje v Uherském Brodě v dnešní ulici Provazní. Kříž je tvořen čtyřbokou základnou, z níž vychází členěný sokl opatřený na čelní straně signaturou *J. Záhořka/ vdova*. Pod signaturou ve středu pole se objevuje další méně zřetelný text: *za duše v očisci*. Vysoký podstavec je na čele a po bocích zdoben pravoúhloú vpadlinou se zdobným rámováním a dekorativně provedenými horními rohy. Vpadlina je na čele doplněna reliéfem Panny Marie, podoba se zde ale mění: Matka Boží fískne ruce k hrudi, mezi nimi je znázorněno její zářící srdce probodené dýkou (obr. 8). Zadní podstavcová strana je opatřena

Obr. 5: Kříž z roku 1900 v Řetechově. Foto A. Naňák, 2018. |

Obr. 6: Kříž z roku 1901 u zvonice na Žitkové. Foto A. Naňák, 2016. |

Obr. 7: Detail signatury J. Záhoříkové na kříži z roku 1901 u zvonice na Žitkové. Foto A. Naňák, 2016. |

sekaným textem: *Tento kříž/ dal ku cti a chvále/ Boží postaviti/ Jan Kučera/ čís. 84/ L.P. 1902.*³⁰ Na podstavec navazuje členěná hlavice s římsou lomenou na osu podstavcových stran. V lomení je hlavice zdobena trojúhelníkovým (štitovým) dekorem. Na hlavici dosedá patka vlastního kamenného kříže, korpus je kvalitně kamenosochařsky proveden, ramena kříže jsou jehlancovitě zakončena, nápisová destička nese počáteční písmena J.N.K.Ž. Kříž je v současnosti (2018) obklopen hustou vegetací, která se drží v kovové ohradce okolo památky. Toto dílo naznačuje, že závod Julie Záhoříkové se mimo doposud preferované jednoduché kamenné podstavce bez složitějšího dekoru zabývá i zhotovováním tvaroslovně náročnějších prací.

Proměnu řemeslného rukopisu potvrzuje i další autorské dílo, které identifikujeme na návsi v Krhově. Z jednoho základnového stupně vychází čtyřboký sokl opatřený signaturou *J. Záhoříka vdova/ v Uh. Brodě.* Sokl je zdoben zkosenými hranami a horním náběhem, na který dosedá vysoký podstavec. Ten je na čelní straně opatřen čtyřbokou vpadlinou s ostře lomeným (stříškovitým) závěrem. Nad lomením vpadliny je čelní pole doplněno dvojicí kruhových dekorů. Ve vpadlině je vsazen reliéf Matky Boží v podobě jako u kříže předchozího. Okolo hlavy Panny Marie pak nacházíme na pozadí reliéfu sedm hvězd. Reliéf i vpadlina nesou znatelné zbytky polychromie. Zadní podstavcová strana je opatřena nápisem: *Tento kříž věnovali/ ku cti a slávě Boží/ manželé/ Josef a Marie/ Hamšíkovi/ z Krhova./ L.P. 1903.* Podstavec je zakončen vyloženou profilovanou římsou. Ta nese patku s členitým závěrem vynášející nízký kovový kříž s korpusem.

Kroku 1906 se dílna Julie Záhořkové objevuje v Ludkovicích (obr. 9), kde urozcestí mezi Pozlovicemi, Luhačovicemi a Řetechovem zhotovuje kříž, který patří opět k tvaroslovně jednodušším. Na třístupňovou základnu dosedá čtyřboký sokl s hladkými stěnami a drobným náběhem pro podstavec. Na čelní straně podstavce nalézáme mělkou vpadlinu s obloukovým závěrem, ve vpadlině je pak vsekáný nápis: *PÁN MŮJ/ A/ BŮH MŮJ*. Pod textem je zdobná členěná linka, nad textem pak dekor s latinským křížem uprostřed. Na zadní straně podstavce se nachází výrazné vročení *L.P./1906*, v pravém spodním rohu je signatura *J. Záhořka vd./ Uh. Brod*. Podstavec zakončuje profilovaná římsa. Litinový kříž má dekorativně zakončená ramena, korpus je zlatený, stejně tak paprsky vycházející z průsečíku ramen, v němž se nacházejí i litery INRI jako součást odlitku. Kartuš na kříži chybí, původně zde však byla, o čemž svědčí relikv jejího uchycení.³¹

Kvalitní a v porovnání s ostatními tvaroslovně výjimečné dílo z produkce sledované dílny nacházíme v Šumicích (obr. 10), a to na samém okraji obce ve směru na Uherský Brod. Na jeden základnový stupeň navazují dva stupně soklové, kdy na horním stupni je na čelní straně vpravo umístěna signatura v podobě: *J. Záhořka vd. U. Brod*. Soklové stupně vynášejí vysoký podstavec, ten je po bocích i na zadní straně opatřen mělkou prázdnou vpadlinou s obloukovým závěrem. Na čele se pak nachází nika s dekorativně vyvedenou podnoží ve spodní části. V nice je osazena soška Matky Boží (?), nad hlavou sochy je na pozadí vysekáno sedm hvězd upravených zlacením. Vpadlina na zadní podstavcové straně nese nápis: *Ke cti BOŽÍ/ a k milé upomínce/ tento kříž postaven/ od/ dobrodinců farnosti/ ŠUMICKÉ/ LÉTA PÁNĚ/ 1907*. Podstavec je završen profilovanou vyloženou římsou, která je na čelní straně půlkruhově vytlačena. Pod půlkruhovou výsečí se nachází monogram JHS s křížem nad písmenem H. Z římsy vychází členěný dřík, jehož středová část je konvexně vytlačena a doplněna zlaceným reliéfem kalicha. Horní osmiboká část dříku je na čelní straně opatřena nápisem: *Ve strasti/ a/ v kříži svém/ pohled na ni+ a/ rozvaž sobě/ jeli bolest/ jako bolest/ má*. Na bocích dříku v rámovaných polích nacházíme reliéfy Arma Christi. Na levém boku jsou to žebřík, kopí a hůl s namočenou houbou, na pravém boku potom kladivo, kleště a tři hřeby. Dřík je zakončen subtilní římsou, na kterou dosedá patka vlastního kříže. Hrany břevn jsou zkosené, korpus Krista s výraznou bederní rouškou je kamenný, stejně tak nápisová destička s písmeny JNKŽ. Popsaný kříž nahradil původní kříž dřevěný, který byl před stavbou nového kříže přemístěn do tratě „Vlachnové“.³²

U hřbitova ve Vlčnově³³ stojí další pozoruhodná práce signovaná Julií Záhořkovou (obr. 11). Jedná se o litinový kříž s kamenným podstavcem. Na čtyřboké základně je posazen odstupňovaný sokl, který je na čelní straně doplněn nápisem: *Ke cti a chvále Boží/ věnovali manželé/ Šimon a Marie/ PAVELČÍKOVÍ/ L. P. 1910*. Na boční straně téhož stupně je signatura: *J. ZÁHOŘKA/ vdova/ U. BROD*. Horní stupeň soklu nese na bočních stranách rámování se jménem světce, jehož reliéf je následně umístěn na navazující podstavcové ploše. Na pravé straně je tedy nápis: *SV. ŠIMON*, na levé straně potom *SV. JAN*. Na čelní straně pak nacházíme prosbu: *Matičko Bolestná/ oroduj za nás!* Stěny vysokého podstavce jsou s výjimkou zadní plochy opatřeny pravouhloú mělkou vpadlinou s ujmутými rohy. Na čelní straně je vpadlina doplněna reliéfem Panny Marie s dlaněmi sepnutými v kajícím gestu. Na pravém boku je potom postava sv. Šimona, na levém sv. Jana. Podstavec je završen profilovanou vyloženou

Obr. 8: Detail reliéfu na podstavci kříže z roku 1902 v Uherském Brodě v Ulici Provazní. Foto A. Nařák, 2018. |

římsovou, která je na čelní straně půlkruhově vytlačena. Členěná patka nese bohatě dekorovaný litinový kříž s korpusem, který je ve spodní části vertikálního břevna doplněn drobným výjevem nanebevzetí Panny Marie s dvojicí andělů. Kříž se dekorem vymyká obdobným dílům užívaným na počátku 20. století na sledovaném území, z čehož lze usuzovat, že jeho osazení je druhotné. Tomu by napovídala i členěná patka typická spíše pro kříže kamenné. Navíc i *Seznam křížův a kaplí na území farnosti Vlčnovské z roku 1903* kříž popisuje jako celokamenný.³⁴

O rok později realizovala Záhořková zakázku v Lopeníku (obr. 12). Před domem čp. 21 tam stojí kamenný kříž, který sestává z jednoho základnového stupně nesoucího čtyřboký sokl s náběhem pro podstavec. Sokl je na levé boční straně opatřen signaturou: *J. ZÁHOŘÍKA vdova U. BROD.* Vysoký podstavec je po bocích a na čelní straně opatřen mělkou vpadlinou s obloukovým závěrem. Na levé straně je vpadlina opatřena sekaným nápisem: *KU CTI A CHVÁLE BOŽÍ/ VĚNOVALI MANŽELÉ/ MARTIN KATEŘINA/ ŠEVČÁKOVI/ Z LOPENÍKA/ 1911.* Zde je potřeba uvést, že litery sekaného nápisu a zejména signatury jsou výjimečné svými přímými liniemi, přesností až šablonovitostí. Čelní strana podstavce pak nese do vpadliny druhotně a nešetrně (horní rohy desky vycházejí mimo obloukový závěr) osazenou pravoúhlou nápisovou desku s verši: *Poutníku, zde málo stůj, / moje rány rozvažuj. / Moje rány kynou, / Tvoje léta hynou. / Přejde smrt, / soud nastane / kam se Tvoje / duše dostane.* Nad verši je na desce uveden rok 1911. Tato deska evidentně nahradila – nevhodně – již špatně čitelný text vysekaný ve vpadlině. Podstavec je završen vyloženou jednoduše profilovanou římsovou, na ni dosedá patka dřívku. Ten je zdoben čtyřbokými mělkými vpadlinami s ujmутými rohy, přičemž čelní vpadlina je doplněna reliéfem kalicha s hostií. Dřík zakončuje římsoička, na ni navazuje vlastní kříž s korpusem a nápisovou destičkou INRI. Nápisová destička, korpus Krista i kalich s hostií jsou opatřeny polychromií.

Co do památek funerálního typu je situace v případě J. Záhořkové přece jen pozitivnější než v případě jejího manžela. Na hřbitově ve Vizovicích nalézáme náhrobek rodiny Doležalovy z bílého mramoru, kde na pravé boční straně je uvedena drobná signatura *J. Záhořka vdova / Uh. Brod.* Nelze spolehlivě určit dobu zhotovení náhrobku, nicméně z údajů na něm je možné předpokládat, že to bylo v roce 1906 či později, neboť toho roku umírá Jan Doležal, první ze zmiňovaných zesnulých. Další ukázky tohoto druhu architektury najdeme na hřbitově v Březové pod Lopeníkem. Zde je signatura dohledatelná u dvou náhrobků, kdy jeden z nich je již v nápisovém poli nečitelný a rozeznatelná je pouze signatura na soklové čelní části v podobě totožné s předchozí uvedenou. Druhý náhrobek patří rodině (Vrá?)blíkově a nejmladší zde uvedené vročení u úmrtí je 1911. Tento náhrobek pak nese na jednom řádku signaturu: *J. Záhořka vdova U. Brod.* Na hřbitově ve Slavkově na Uherskohradišfsku lze také narazit na jeden z náhrobků ze sledované dílny. Na boční straně soklu je zřetelná signatura v podobě *J. Záhořka vd. / U. BROD.*, ovšem časové určení náhrobku je nemožné, jelikož jeho čelní stranu vyplňuje druhotně osazená nápisová deska (rodina Adamcova a Bobčíkova). V Uherském Brodě na tzv. Starém hřbitově nalézáme poslední z dochovaných a identifikovatelných náhrobků této dílny. Je to náhrobek rodiny Anderlovy a signatura je vysekána takto: *J. ZÁHOŘÍKA vd.* Nejstarším rokem úmrtí na náhrobku je 1909, jedná se však s velkou pravděpodobností o druhotný zápis na soklové části. Ve středovém nápisovém poli je to pak rok 1914. Dodejme, že

Obr. 9: Kříž z roku 1906 v Ludkovicích. |
Foto A. Naňák, 2013.

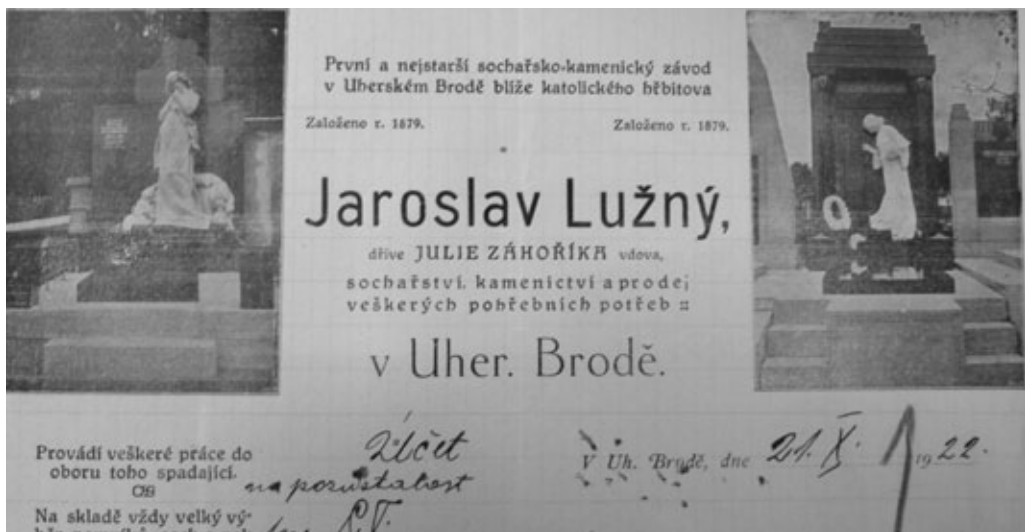
Obr. 10: Kříž z roku 1907 v Šumicích. |
Foto A. Naňák, 2016.

Obr. 11: Kříž z roku 1910 ve |
Vlčnově. Foto A. Naňák, 2017.

Obr. 12: Kříž z roku 1911 v Lopeníku. |
Foto A. Naňák, 2016.

Obr. 13: Záhloví účtu podniku Jaroslava Lužného. MZA Brno, SOKA Uherské Hradiště. |

zaznamenané náhrobky tvaroslovně žádným zvláštním způsobem nevybočují z běžné katalogové produkce tehdejší doby. Jedná se vždy o typ díla, které sestává ze soklové obdélné části, navazující části středové s nápisovým polem, nízkým dřikem a vlastním křížem na vrcholu.

Není úplně jasné, kdy Julie Záhoříková končí práci svého kamenosochařského závodu. Ve sčítacích operátech z roku 1921 je zachycena na čp. 217 a vedena jako „soukromnice“ a „vdova po mistru kamenickém“, nicméně kolonka „Blíží označení závodu“ a další související jsou proškrtnuty.³⁵ Dílna pod jejím vedením již tedy zřejmě neexistovala a navázal na ni jiný uherskobrodský podnik s obdobným zaměřením – podnik s názvem „Jaroslav Lužný, dříve Julie Záhoříková vdova, sochařství, kamenictví a prodej veškerých pohřebních potřeb“.³⁶ Majitel podniku Jaroslav Lužný (obr. 13) si nechal svou živnost úředně zapsat v roce 1918, tudíž můžeme uvažovat o tom, že v tu dobu se Záhoříková i s ohledem na věk (bylo jí 68 let) své pozice na trhu vzdává. Zda Lužný podnik koupil, či došlo k jiné formě převodu, zatím nevíme.

Julie Záhoříková umírá dne 27. ledna 1932 na čp. 217 v Uherském Brodě, pohřbena byla na zdejší hřbitově o dva dny později.³⁷ V zápise úmrtí je u zesnulé uvedeno, že měla jedno dítě, v době zápisu již však nebylo naživu. To je také poslední známý záznam o dceři Josefě.

Práce Jana Záhoříka i následná produkce dílny pod vedením jeho ženy Julie se nevyznačují výrazným charakteristickým tvaroslovím, tak jak tomu bylo například u prací jeho předchůdců – uherskobrodského kamenického mistra Václava Minaříka a jeho bratra Štěpána (převážně celokamenné objekty, bohatý vegetabilní dekor, obloučková vpadlina, Arma Christi)³⁸ nebo uherskohradišfského sochaře Václava Becka (typické proporce postav, rustikální výrazové pojednání) či časově shodné dílny Františka Langa a navazujícího Jana Svobody z Želechovic (subtilita, novogotické prvky dekoru)³⁹. Umělecky je potom kamenosochařská práce jen stěží srovnatelná s díly Františka Zajíce z Uherského Brodu nebo Františka Zbořila ze Starého

Města u Uherského Hradiště. Na základě popsaných památek (a nelze jistě tvrdit, že se jedná o vyčerpávající výčet – to ani nebylo ambicí této práce) lze Záhořikova díla označit za výrazově poměrně strohá, doplněná sériově vyráběnými a dodávanými doplňky (litinové kříže, reliéfy Matky Boží), s proměnnou podobou sekaného písma. Ta spolu s variacemi signatur zřejmě souvisí s nestejnou řemeslnou úrovní pracovníků dílny. I přes onu relativní jednoduchost však dílna Jana a Julie Záhořikových zanechala na Uherskobrodsku zřetelnou stopu. Dokázala se adaptovat na prostředí trhu, dbala na sebepropagaci a komunikaci se zákazníkem. Julie Záhořiková následně skvěle využila jména, tradice i kontaktů svého zesnulého manžela, toto vše dále rozvedla, a to se zjevným úspěchem, když se zase na její značku odvolával Jaroslav Lužný.

Poznámky:

- ¹ Dalšími dílnami působícími v témže období v Uherském Brodě byly například dílna Jana Trnáka (působil mezi léty 1875–1895) nebo později Františka Zajíce (působil mezi léty 1904–1907, dílnu po jeho smrti převzal Ludvík Petřík).
- ² Moravský zemský archiv Brno (dále: MZA Brno), E 67, Sběrka matrik, inv. č. 8177, s. 11. Není bez zájmovosti, že Barbara je při zápise úmrtí 6. prosince 1882 v Litenčicích psána jako dcera Ondřeje Piterle, familianta z Kobuly v Čechách. Srov. MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 8104, s. 122.
- ³ Srovnej např. MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 12182, str. 250 a inv. č. 8104, s. 63.
- ⁴ MZA Brno, Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále: SOkA Uherské Hradiště), Okresní úřad Uherský Brod, Živnostenský rejstřík 1857–1896, inv. č. 72, karton 72.
- ⁵ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 12182, s. 250.
- ⁶ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní úřad Uherský Brod, Sčítání lidu 1900, inv.č. 1103, karton 1260.
- ⁷ Při zápisu sňatku je zmíněna ohlášková listina farního úřadu St. Othmar unter den Weißgerbern v okrese Landstrasse ve Vídni ze dne 3. února 1884.
- ⁸ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní úřad Uherský Brod, Sčítání lidu 1900, inv.č. 1103, karton 1260.
- ⁹ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní úřad Uherský Brod, Sčítání lidu 1890, inv.č. 1017, karton 1198.
- ¹⁰ Dle Seznamu všech kaplí, soch, křížů, Božích muk v territorium farnosti Uh. Brodské z roku 1902 byl kříž u bývalé Těšovské brány postaven nákladem obce roku 1884. V rámci popisu je uvedeno: „pod figurou Krista P. železná tabulka s P. Marií, pod ní anděl železný“. Výrazný kamenný reliéf na podstavci zmíněn není, je tedy vsazen druhotně? Ke kříži je rovněž uvedena poznámka, že jde o „štaci v křížových dnech“. Srovnej MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Soupisy a reverzy křížů, soch a kaplí, inv. č. 406, karton 54.
- ¹¹ Farní úřad Prakšice, archiv, Pamětní kniha farnosti Prakšické od roku 1906 (dále: Pamětní kniha farnosti Prakšické), s. 20.
- ¹² Popis kříže vychází z archivní fotografie kříže v Pamětní knize farnosti Prakšické, zápis k roku 1963. Na fotografii je zřetelné poškození korpusu Krista, tělo je bez rukou a nohou.
- ¹³ Pamětní kniha farnosti Prakšické, zápis k roku 1964: „Žel Bohu kříž loni poškozený a opravený byl zase navštíven. Tentokrát byla shozena celá horní část, aniž by došlo k jinému poškození. Shozená část byla odvezena na faru a někdy později se kříž zase obnoví.“
- ¹⁴ Zakladatelkou kapitálu ke kříži byla Františka Ševčíková, a to s rokem 1889. Srovnej ODEHNAL, P. 2012: Kamenné a litinové kříže ve farnosti Slavičín (s pěti dodatky týkajícími se soch svatých). Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 13, s. 4–20.
- ¹⁵ Poslední řádek textu je nečitelný, zřejmě však šlo o odkaz na První list Janův, čtvrtou kapitolu a devátý verš.

- ¹⁶ Dle Seznamu všech kaplí, soch, křížů, Božích muk v teritorium farnosti Uh. Brodské byl původně kamenný podstavec opatřen litinovým křížem. Postaven byl uherskobrodskou obcí v roce 1892. V roce 1904 došlo k jeho opravě, nátěru a zlacení. V pozdějším nedatovaném Seznamu křížů a soch farnosti Uh. Brodské se o této památce stále píše jako o „železném kříži na kamenném podstavci“, a to s poznámkou, že byl opraven roku 1932 za 250 Kč. Srovnej MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Soupisy a reverzy křížů, soch a kaplí, inv. č. 406, karton 54.
- ¹⁷ Kříž je veden jako nemovitá kulturní památka v Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek České republiky s rejstříkovým číslem 50461/7-8913.
- ¹⁸ Ke kříži více: ODEHNAL, P. 2012: Kamenné a litinové kříže ve farnosti Slavičín (s pěti dodatky týkajícími se soch svatých). Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 13, s. 4–20.
- ¹⁹ Tamtéž.
- ²⁰ Kříž je v Seznamu všech kaplí, soch, křížů, Božích muk v teritorium farnosti Uh. Brodské zanesen jako „železný kříž u dvorku Prillingrova čís. d. 1 na kamenném podstavci“. Dala jej postavit obec a kříž byl opět „štací v křížových dnech“. V Pamětní knize farnosti Uh. Brod se ke kříži dočítáme, že v roce 1934 ho opravil kameník Gregor (a Pazderka), a to spolu s křížem před farním kostelem, křížem K. Mandové v Havřících a křížem v Provažní ulici. Srovnej Farní úřad Uherský Brod, archiv, Pamětní kniha farnosti Uh. Brodské 1898–1961 (dále: Pamětní kniha farnosti Uh. Brodské 1898–1961), s. 229.
- ²¹ Seznam všech kaplí, soch, křížů, Božích muk v teritorium farnosti Uh. Brodské.
- ²² „Poněvadž právě v těchto místech byl tuhý boj mezi postupující Rudou armádou a ustupujícími Němci, dostala kaple sv. Václava několik plných dělostřeleckých zásahů a je zničena tak, že ji nelze opravit. Bude nutno postavit kapli novou.“ Pamětní kniha farnosti Uh. Brodské 1898–1961, s. 286.
- ²³ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Sběrka soudobé dokumentace obcí okresu Uherské Hradiště, sign. B V-195.
- ²⁴ Tamtéž.
- ²⁵ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 12204, s. 96.
- ²⁶ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní úřad Uherský Brod, Sčítání lidu 1900, inv. č. 1103, karton 1260. V živnostenském rejstříku je živnost pro Julii Záhořkovou připsána k 14. květnu 1903, a to se zástupcem Johanem Rohannem. Srov. MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní úřad Uherský Brod, Živnostenský rejstřík 1896–1951, inv. č. 73, karton 73.
- ²⁷ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Sběrka soudobé dokumentace obcí okresu Uherské Hradiště, sign. B V-195.
- ²⁸ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní úřad Uherský Brod, Sčítání lidu 1900, inv. č. 1103, karton 1260.
- ²⁹ MZA Brno, Státní okresní archiv Zlín (dále: SOkA Zlín), Farní úřad Pozlovice, Seznam křížů a soch ve farnosti, inv. č. 7.
- ³⁰ Dedikační nápis potvrzuje i text v uherskobrodské farní pamětní knize: „Kamenný kříž Kučerův v provaznické ulici (...) vystaven a nadán nad. kapitálem od zbožn. výminkáře Jana Kučery roku 1902. Nadační kapitál 40K.“ Srovnej Pamětní kniha farnosti Uh. Brodské 1898–1961, s. 68.
- ³¹ Donátorem kříže byl Jan Záhořovský, zbudován a svěcen byl kříž roku 1906. Srovnej MZA Brno, SOkA Zlín, Farní úřad Pozlovice, Seznam křížů a soch ve farnosti, inv. č. 7.
- ³² V pamětní knize šumické farnosti přímo čteme: „Farníci šumičtí zastyděli se za dřevěný kříž na konci vesnice k Uh. Brodu a převezli jej do pola „Vlachnové“ za mlýn p. Tomka. Sběrkami a milodary sehnali jsme 690 K a postavili za ně pěkný kříž kamený. Představenstvo obce darovalo ten kousek země a vyhotoviti dalo věnovací listinu. Na udržování toho kříže složili jsme do spořitelny král. města Uh. Brodu 40 K (číslo knížky 3815). Na den sv. Petra a Pavla oděla se milá naše vesnička v háv sváteční. I cesta zametena a hostů hojně, družiček přes 80 – průvod malebný a pěkně

- spořádaný. Kázání měl p. Theofil, dominikán z Uh. Brodu. Kříž světil p. Bernard Lužný, převor řádu dominikánského.“ Srovnej Farní úřad Šumice, archiv, Pamětní kniha farnosti šumické 1906–2015, s. 5. V roce 1927 byl kříž opravován, přičemž oprava stála 350 Kč. Tamtéž, s. 36.
- ³³ Kříž původně stával na pravé straně silnice do Hluku, roku 2003 byl přemístěn ke hřbitovu. Srovnej Břečka, J. et al., 2013: Vlčnov: dějiny slovácké obce. Vlčnov, s. 523.
- ³⁴ Seznam křížův a kaplí na území farnosti Vlčnovské z roku 1903 ke kříži uvádí: „Kříž celý kamenný 15/8 1910 posvěcený nákladem manželů Šimona a Marie Pavelčík z č. 132 ve Vlčnově za 660K na parc. č. 389 zvané „Drahy“ u hřbitova při silnici.“ Srovnej MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Farní úřad Vlčnov, Seznam křížův a kaplí, inv. č. 173, karton 19.
- ³⁵ MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní úřad Uherský Brod, Sčítání lidu 1900, inv. č. 1290, karton 1391.
- ³⁶ Informaci nese účet na hlavičkovém papíře, který je datován 12. června 1922. Podnik sám sebe označuje za „první a nejstarší sochařsko-kamenický závod v Uherském Brodě blíže katolického hřbitova“ se založením roku 1879 (!). Dílna zůstala na Hradišfské ulici poblíž katolického hřbitova, prodejna pak sídlila v domě čp. 113 na Komenského ulici. Z kamenosochařské produkce podnik nabízel „velký výběr pomníků, soch a polních křížů, železné kříže atd.“ Srovnej MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Sbírka soudobé dokumentace obcí okresu Uherské Hradiště, sign. B V-195.
- ³⁷ MZA Brno, E 67, Sbírka matrik, inv. č. 12371, s. 33. Původcem matriky je církev československá.
- ³⁸ Srovnej NAŇÁK, A. 2011: Krátká pouť po stopách Štěpána Minaříka, kameníka ze Sehradic. Vlastivědné kapitoly z Valaškokloboucka, 12, s. 31–38; NAŇÁK, A. 2014: Kameničtí mistři Václav a Štěpán Minaříkovi: druhý příspěvek k postavám moravských kameníků 19. století. Vlastivědné kapitoly z Valaškokloboucka, 14, s. 42–51.
- ³⁹ Srovnej NAŇÁK, A. 2018: Kamenická dílna Františka Langa z Želechovic. Acta musealia, 2017, 15(1-2), s. 72–84.